

С. Дорошенко, У. Ільницька

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ:
АНАЛІЗ ПІДХОДІВ СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ НАУКОВЦІВ**

© Дорошенко С., Ільницька У., 2009

**Рецензія на монографію Жан-Жака Рейналя
„Історія головних потоків політичної думки” (Париж, 2006)**

Формування науково-освітньої парадигми держави зумовлено конкретними історичними умовами, а також соціально-економічними та культурними реаліями суспільства. Їх поєднання з досягненнями світового рівня дає змогу порівняти структурний взаємозв'язок, обмежений контекстом національної політики, з чинниками, дійсними та впливовими у міжнародному вимірі.

Найновіші концептуальні науково-педагогічні напрацювання фахівців Франції зацікавляють представників професорсько-викладацького складу українських ВНЗ. Використання таких здобутків уможливить зіставити методологічну обґрунтованість підходів, обсяг доступної джерельної бази, своєрідність викладу навчального матеріалу дослідників історико-політичної проблематики великої західноєвропейської країни з сучасними науково-методичними підходами фахівців України.

Рецензована монографія Жан-Жака Рейналя [2] виходить за межі двох відомих напрямів дослідження історії політичної думки, що набули поширення у Франції. Починаючи з середини ХХ ст., група учених, особливе місце у якій належить Жан-Жаку Шевальє (автору першого підручника із вказаної навчальної дисципліни для студентів вищої школи [1]), започаткували новий підхід до дослідження історії політичної думки, виокремивши такі його етапи: а) опрацювання творчої спадщини відомого політичного мислителя; б) комплексне висвітлення елементів окремої ідейно-теоретичної концепції; в) конкретизація вужчого аспекту політичного учення. Таку структуровану систему наукового пошуку авторитетний фахівець Мішель Вінок назвав “дослідженням вершини” [5, с. 237].

Принциповість позицій нового покоління французьких дослідників, очолених Жаном Тушаром і Рене Ремонем, зумовлена викликами часу, зокрема розвитком демократичних процесів, формуванням державницького мислення громадян Французької Республіки, на політичну соціалізацію котрих уже чинило вплив значно ширше коло інформативних матеріалів. Така скерованість фахівців на збагачення джерельної бази своїх пошуків уможливила: а) обґрунтувати існування політичних ідей у середовищі представників соціальних верств, які не належать до політичної еліти нації; б) „відкрити” „мислителів” серед відомих журналістів, письменників-романістів, письменників-фантастів, твори яких мали велику популярність; в) проаналізувати зміст ідей невідомих авторів-початківців (дописувачів до маловідомих газет, авторів текстів пісень і водевілів); г) представити багатство психологічних чинників політичного мислення, системно вивчати які історики, соціологи, антропологи (Мішель Баландьє, Мішель Вовель, Жорж Гурвич, Домінік Кола, Мона Озуф і ін.) стали значно раніше за політологів країни. Отже, різноманітні соціально-історичні детермінанти формування демократичної ментальності громадян Франції деякий час залишалися за межами уваги останніх.

У рецензованій праці чітко виокремлено чинники, які дали змогу її автору – Жан-Жаку Рейналю – відкрити нові горизонти дослідження матеріалу, пов'язавши їх з новітніми досягненнями світової історико-політичної науки. Йдеться, по-перше, про спрямованість на функціональне поєднання позицій попередників, які висвітлювали лише два рівні політичного мислення співвітчизників: елітарний або громадянський; по-друге, про використання європейського (плюралістичного) досвіду дослідження відомих і чинних систем ідеологічного мислення.

Рецензована „Історія головних потоків політичної думки” (опублікована у 2006 р. у межах серії „Засновники”) – це навчальний посібник, який широко застосовується у навчально-виховному процесі і призначений для французьких студентів, які, відповідно до вимог програми першого й другого циклів вищої освіти, ґрунтовно вивчають право та політичні науки. Таке поєднання права та політології зумовлене тим, що у Франції політологія як навчальна дисципліна народилася у межах конституційного права. І лише невелика група студентів (у кількості 30-ти осіб) щороку допускається до поглиблення своїх знань згідно з програмою третього циклу, яка, за рішенням спеціальної комісії, створеної при міністерстві освіти Франції у 1956 р. [2, с. 149], передбачає поєднання навчальних та науково-дослідницьких завдань.

Підручник Ж.-Ж. Рейналя необхідно розглядати як стислу й водночас фундаментальну працю, універсальність якої також сприяє висвітленню деяких актуальних аспектів однієї з важливих складових політичної науки.

У вступі, представленому як окремий розділ під назвою „Народження політичної думки”, автор коротко, однак змістовно, визначає цивілізаційне значення головних джерел зародження політичного мислення європейців. Це – Стародавня Греція (за часів Перікла тут створено сприятливі політичні умови для формування і втілення ідеї демократії), Стародавній Рим (світова держава, яка особливо сприяла поширенню християнсько-релігійного вчення внаслідок застосування політико-правових методів), практична розбудова держави сучасного зразка (теоретично обґрунтованого як важливий політичний інститут у творах Макіавеллі, Бодена, Гоббса у вигляді ідей нації та державного суверенітету) [2, с. 7–22].

Змістовне наповнення основної частини книги Жан-Жака Рейналя визначають такі розділи: „Авторитаризм” [2, с. 23–72], „Лібералізм” [2, с. 73–120], „Соціалізм” [2, с. 119–154]. кожний з яких відрізняється кількістю параграфів. Нам видається важливим відзначити, що з усіх названих систем ідеологічного мислення французам особливо імпонують дві останні. Водночас традиційна поляризованість політичного мислення суб’єктів–представників влади найвищого державного рівня визначається поділом на (французьких) правих і лівих, де праві – це консерватори, а ліві – відповідно ліберали й соціалісти.

Згідно з авторською концепцією дослідження головні (класичні) виразники ідеології королівського абсолютизму – це Боссюе (обстоював священне право короля на державну владу), а також Берк, Местр і Бональд (представники контрреволюційної ідеології). Але у Франції носії зазначених ідей так і не створили структурованої системи політичного мислення. Тоді як ідеологічні цінності, що визначали специфіку державницького мислення португальського диктатора Салазара, а також діячів режиму Віші, на думку Ж.-Ж. Рейналя, необхідно позиціонувати у діапазоні між „ностальгічними згадками” про переважне суспільне значення традиції королівського врядування і спробами позитивного обґрунтування в ХХ ст. „деяких фашистських методів” контролю над суспільством. У цей час ідеї неотрадиціоналізму визначено такими, що були притаманні „новим правим” у Франції, починаючи з 1970-х рр., а також американським неоконсерваторам 1990-х рр., спрямованим на реалізацію „цивілізаторської місії в глобальному вимірі”, конкретизованої у вигляді достатньо примарного ідеального шляху перемоги „добра” над „злом”.

На думку Ж.-Ж. Рейналя, інші ідеологічні складові „авторитарного” виміру політичного мислення такі: а) тоталітарна теократія (іранська революція 1979 р., афганський талібан); б) філософський позитивізм (Огюст Конт); в) консервативний позитивізм (Іпполіт Тен, Ернест Ренан); г) елітарні теорії Вільфредо Парето, Гаetano Моска; д) технократичні принципи суспільного правління (Макс Вебер, Джеймс Бернхейм, Кеннет Гелбрайт, Збігнев Бжезінський, Девід Істон). Окремо позиціонуються ідеологічно визначені цінності націоналізму: а) французького (Моріс Баррес, Шарль Моррас, Шарль де Голль), б) німецького (Готліб Фіхте, Фрідріх Гегель, Фрідріх Ліст, Жозеф Гобіно та ін.), в) поширеного в країнах „третього світу”, а також фашизму – італійського (Беніто Мусоліні), німецького (Адольф Гітлер) та неофашизму.

На відміну від авторитарного політичного мислення як теоретичної системи, що дає змогу обґрунтувати функціональну спрямованість недемократичного режиму, який зберігав домінуючі позиції у світі лише до кінця XVIII ст., ідеї політичного лібералізму (термін вводить у науковий обіг Бенджамен Констан у 1818 р.) вперше набули системного висвітлення у творах Бенедикта Спінози. У своєму „Політичному трактаті” (1677 р.) він започаткував „радикальну критику монархізму та священного права короля на владу” як базових принципів політичного консерватизму [2, с. 73]. Низку нових ідеалів суспільного устрою обґрунтовано впродовж доби просвітництва „батьками політичного лібералізму” – Джоном Локком, Шарлем Монтеск’є, Вольтером, Дені Дідро, Жан-Жаком Руссо. Все ж, наголошує Жан-Жак Рейналь, цього було недостатньо й Французька революція відбулася без відповідного обґрунтування у фундаментальних філософсько-політичних творах [2, с. 87]. Тому своєрідним емблематичним актом зазначеної історичної події він називає „Декларацію прав людини й громадянина”. Політична роль цього документа конституційного рівня полягає у тому, що вперше на державному рівні було забезпечено інституційну підтримку принципових засад політичного лібералізму: національного суверенітету, прав людини [2, с. 89]. На цій фундаментальній політичній основі впродовж XIX ст. ліберальні режими утвердилися у багатьох країнах Європи, а ліберальні доктрини продовжували „неподільно панувати” (аж до часу появи соціалізму), базовані на принципах політичного лібералізму, обґрунтованих Бенджаменом Константином (теорія політичної свободи, конституціоналізм), Алексісом де Токвіллем (рівність і свобода, демократія і свобода). Англійці Бентам, Джеймс Мілл, Джон Мілл першими обґрунтували економічні принципи лібералізму (у вигляді утилітаризму), а Герберт Спенсер – ідеї консервативного лібералізму. І лише після того, як на межі XIX–XX ст. політичний

лібералізм досягнув найвищого рівня розвитку, реалізованого як „ліберальна держава” (коли „політичний лібералізм” почав служити „лібералізму економічному”) [2, с. 100, 101], у деяких інших країнах, зокрема завдяки Леону Буржуа, Алену (Франція періоду III Республіки), зазначена ідеологія набула вигляду „солідаризму” чи навіть увійшла в етап „неоліберального” розвитку. Однак це стало політичною реальністю лише після світової економічної кризи 1929 р., а також Другої світової війни.

Ідеологічні цінності неолібералізму: а) посилення державного впливу; б) запровадження змішаної економіки обґрунтували Жювенель, Арон, Поппер, а ультралібералізму, відомого з середини ХХ ст. як радикальна критика усього, що обмежує свободу, – Хаек і Фрідман. На межі другого й третього тисячоліття Роберт Нозік (1938–2002) і Джон Ролз (1921–2002) представили свою теорію „мінімальної держави”, практичне втілення якої гарантуватиме дотримання таких головних ліберальних принципів, як „право на власність” і „примирення свободи і рівності” [2, с. 115, 117]. Усе ж, підсумовує Жан-Жак Рейналь, незалежно від нюансів, які вимальовуються в межах системи неолібералізму, щоразу йдеться „про захист і позитивне представлення капіталізму” [3, с. 118].

На думку Жан-Жака Рейналя, змістовне наповнення терміна „соціалізм” започатковане не у 1830 р., а має витoki у деяких напрямках політичного мислення, відомих уже наприкінці ХVIII ст. Тому „головні теми соціалістичної ідеології” – це духовний спадок Французької революції. В числі перших він розглядає ідеї Сен-Сімона, Роберта Оуена, Гракха Бабефа, Шарля Фур’є, Луї Блана, а також анархістів – Прудона, Бакуніна, Кропоткіна. Значно глибше Жан-Жак Рейналь представляє базові принципи теорії марксизму: діалектику, історичний матеріалізм, класову боротьбу, диктатуру пролетаріату, колективну власність, скерованість на створення „нової людини”, „звільненої від буржуазної ментальності” [2, с. 136].

„Демократичний соціалізм”, який був реалізований у країнах Західної Європи – (Великобританії (партія лейбористів), Німеччині (Вільгельм Лібкнехт, Карл Каутський), Франції (Жан Жорес, Леон Блюм)) демонструє прагматичні спроби політиків реалізувати „спокійну участь у владі” [2, с. 152]. Саме тому, наголошує автор рецензованої праці, соціалістична ідеологія залишається „надзвичайно живучою”. І причини цього він висвітлює на прикладі Франції.

Отже, викладача (*maître de conférences*) історії політичної думки в університеті міста По Ж.-Ж. Рейналя насамперед цікавило створення короткого за обсягом підручника, у якому вдало поєднані переваги навчального посібника та глибокої наукової праці. Аналіз рецензованої праці Ж.-Ж. Рейналя дає можливість зазначити, що у Франції втілено принцип академічної свободи у сучасному науково-дослідницькому процесі.

Подальшою перспективою роботи у цьому напрямі є огляд першого підручника з історії політичної думки, який свого часу підготував Жан-Жак Шевальє. Його незмінну актуальність у Франції обґрунтовано тим, що, по-перше, програма вищої освіти передбачає обов’язкове освоєння студентами зазначеного підручника; по-друге, його перевидання і сьогодні можна вільно придбати у книгарні кожного міста країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chevallier J.-J. *Les Grandes oeuvres politiques de Machiavel à nos jours*. – 6-e éd. – Paris: Armand Collin, 1960. – 406 p.
2. Raynal J.-J. *Histoire des grands courants de la pensée politique*. – 2-e d. – Paris: Hachette, 2006. – 160 p.

С. Орлов, А. Папікян

ПОЛІТОЛОГІЯ: НОВИНИ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

© Орлов С., Папікян А., 2009

Політологія: Підручник / За ред. М. М. Вегеша. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 384 с. + компакт-диск. – (Вища освіта ХХІ століття).

Звернення до розгляду політологічних тем, особливо тих, які і сьогодні залишаються мало представленими і недостатньо дослідженими у широкому колі української дидактичної літератури, присвяченої політичній науці, є нагальною і актуальною потребою часу. Праця, підготовлена авторським колективом учених Ужгородського національного університету за загальною редакцією доктора історичних